

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΜΕΤΑΤΟΠΙΣΕΙΣ: ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΝΕΡΓΙΑΣ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ

Οι οικονομικές κρίσεις ευνοούν την ανάδυση θεωρητικών προσεγγίσεων που κινούνται στα όρια ή και εκτός της ορθοδοξίας. Αντικείμενο του άρθρου είναι να περιγράψει συνοπτικά τις θεωρητικές μετατοπίσεις του παρελθόντος αναφορικά με την αντιμετώπιση των εννοιών της απασχόλησης και της ανεργίας προτείνοντας ένα σχήμα σύνδεσης αυτών των μετατοπίσεων με τις εξελίξεις στην οικονομική πολιτική.

Ζήτηση εργασίας, μισθός και ανεργία στη νεοκλασική θεωρία

Σύμφωνα με τη νεοκλασική θεωρία, η εργασία αποτελεί ένα προϊόν, όπως όλα τα άλλα. Άρα, η ισορροπία στην αγορά εργασίας επιτυγχάνεται μέσω της εξίσωσης της προσφοράς και της ζήτησης εργασίας (το κλασικό Χ).

Σε ό,τι αφορά την προσφορά εργασίας (δηλαδή εκείνοι που επιθυμούν να εργαστούν), η θεωρία υποστηρίζει ότι κάθε άτομο επιλέγει ελεύθερα να καταναίμει τον χρόνο του ανάμεσα σε ελεύθερο χρόνο (σχολή) και εργασία. Αντίστοιχα, ο μισθός συνιστά το αντιστάθμισμα της δυσαρέσκειας που προκαλεί η εργασία στο άτομο. Συνεπώς, ένα άτομο θα επιλέξει να εργαστεί μόνο στον βαθμό που ο προσφερόμενος μισθός επαρκεί για να αντισταθμίσει τη δυσαρέσκεια που του προκα-

Ο Γιώργος Ιωαννίδης είναι διδάκτορας πολιτικής οικονομίας.

λεί η εργασία. Χαμηλότερος μισθός σημαίνει μικρότερη προσφορά εργασίας και το αντίστροφο. Διαγραμματικά, αυτό αποτυπώνεται με μια αύξουσα καμπύλη σε σχέση με την αρχή των αξόνων. Συνεπώς, η συνολική προσφορά εργασίας, δηλαδή το άθροισμα των ατομικών προτιμήσεωνσχόλης-εργασίας, μολοντί υπόκειται στην οικονομική λογική μεγιστοποίησης της ατομικής ευημερίας, δεν προκύπτει από κάποια αντικειμενική οικονομική αναγκαιότητα. Εξαρτάται από υποκειμενικούς παράγοντες, δηλαδή από τις αθροισμένες ατομικές αξιολογήσεις περί της δυσαρέσκειας που προκαλεί η εργασία.

Αντίθετα, η ζήτηση εργασίας (επιχειρήσεις) καθορίζεται από αυστηρούς οικονομικούς νόμους. Σύμφωνα με τη θεωρία, κάθε επιχείρηση έχει μια συνάρτηση παραγωγής. Για λόγους απλούστευσης, υποθέτουμε ότι η επιχείρηση έχει δύο μόνο συντελεστές: εργασία και κεφάλαιο. Βραχυχρόνια το κεφάλαιο είναι σταθερό, συνεπώς η επιχείρηση μπορεί να αποφασίσει μόνο περί του αριθμού των εργατών που θα απασχολήσει (ζήτηση εργασίας). Η πρόσληψη ενός επιπλέον εργάτη θα αυξήσει το παραγόμενο προϊόν. Ωστόσο, μετά από κάποιο σημείο η αύξηση αυτή θα είναι φθίνουσα, δηλαδή θα έχει τη μορφή μιας φθίνουσας από την αρχή των αξόνων καμπύλης. Αυτή είναι η ζήτηση εργασίας.

Η τομή της αύξουσας καμπύλης προσφοράς εργασίας με τη φθίνουσα καμπύλη ζήτησης εργασίας προσδιορίζουν το σημείο ισορροπίας. Το σημείο αυτό μας δίνει τόσο τον όγκο της απασχόλησης όσο και τον μισθό. Με απλά λόγια, η επιχείρηση δεν *καθορίζει* την αμοιβή της εργασίας, απλά την *εκφωνεί*. Μόλις προσδιοριστεί ο μισθός, κλείνει ο κύκλος και η επιχείρηση αποφασίζει πόσους θα απασχολήσει (οριακό προϊόν εργασίας = μισθός).

Βάσει των παραπάνω, η ανεργία οφείλεται αποκλειστικά στο γεγονός ότι ο μισθός της οικονομίας είναι υψηλότερος από τον μισθό της ισορροπίας. Δηλαδή, ότι υπάρχουν άτομα, τα οποία ενώ είναι διατεθειμένα να εργαστούν με τον υφιστάμενο μισθό (ίσως και με χαμηλότερο) δεν βρίσκουν εργασία διότι η ζήτηση εργασίας για αυτό το επίπεδο του μισθού είναι μικρότερη. Κατ' επέκταση, εάν ο μισθός μειωθεί, και θα μειωθεί η προσφορά και θα αυξηθεί η ζήτηση εργασίας. Κάποια στιγμή προσφορά και ζήτηση θα εξισορροπηθούν, δηλαδή το σύνολο των ατόμων που επιθυμεί να εργαστεί στο δεδομένο ύψος μισθού θα έχει εργασία και δεν θα υπάρχει ανεργία. Σε ό,τι αφορά τους λόγους για τους οποίους οι μισθοί διαμορφώνονται σε υψηλότερο επίπεδο, οι απαντήσεις που δόθηκαν στη δεκαετία του '30 δεν διαφοροποιούνται σημαντικά από τις σημερινές. Ενδεικτικά, ο Ρίγου (1933, σ. 253-255) καταγράφει την ύπαρξη κατώτατου μισθού, τη διαπραγματευτική δύναμη των συνδικάτων, την αδυναμία διαφοροποίησης του μισθού ανάλογα με τις ικανότητες του εργαζόμενου λόγω των συλλογικών συμβάσεων κ.ο.κ.

Ανακεφαλαιώνουμε. Στο νεοκλασικό υπόδειγμα, ο μισθός προσδιορίζεται από την προσφορά και ζήτηση εργασίας. Η επιχείρηση έχει ένα ιδανικό επίπεδο παραγωγής για κάθε επίπεδο μισθού στο οποίο μεγιστοποιεί τα κέρδη της. Μόλις καθοριστεί ο μισθός, η επιχείρηση καθορίζει το ύψος της παραγωγής της, κατά συνέπεια και τον όγκο της απασχόλησης. Εάν ο όγκος της απασχόλησης πρέπει να αυξηθεί, το μόνο που μπορεί να γίνει είναι να μειωθεί ο μισθός. Το βέλος της αιτιότητας κατευθύνεται από τον μισθό στον όγκο της απασχόλησης και από τον όγκο της απασχόλησης στο τελικό προϊόν. Έχει δηλαδή την εξής μορφή: ύψος μισθού → όγκος απασχόλησης → προϊόν.

Η κεινσιανή θεωρία για το ύψος του μισθού και την αγορά εργασίας

Για το θέμα που μας ενδιαφέρει, οι τομές της κεινσιανής ανάλυσης είναι δύο. Καταρχήν, στη βάση της ανάλυσης βρίσκεται η παραδοχή ότι η επιτυχία ενός οικονομικού συστήματος εξαρτάται από το κατά πόσο επιτυγχάνεται κατάσταση πλήρους απασχόλησης. Δηλαδή, η ανεργία αποτελεί τον κυριότερο δείκτη δυσλειτουργίας ενός οικονομικού συστήματος. Κατά δεύτερο λόγο, ο Keynes έδειξε ότι μια οικονομία μπορεί να βρεθεί σε κατάσταση ισορροπίας χωρίς να έχει επιτευχθεί πλήρης απασχόληση. Για την ακρίβεια, υποστήριξε ότι υπάρχουν ενδογενείς δυνάμεις που ωθούν την οικονομία σε τέτοιες καταστάσεις, οι οποίες υπό προϋποθέσεις μπορεί να μετατραπούν και σε οικονομική κρίση/ύφεση. Η αποτροπή τέτοιων καταστάσεων απαιτεί κρατική παρέμβαση. Υπ' αυτή την έννοια, ο Keynes προχώρησε πολύ παραπέρα από την ανάγκη *ρύθμισης* της οικονομίας, αποδεικνύοντας την ανάγκη *παρέμβασης* σε αυτή.

Σε ό,τι αφορά τον όγκο της απασχόλησης (ζήτηση εργασίας), ο Keynes υποστήριξε ότι καθορίζεται από τις *προσδοκίες* των επιχειρήσεων σχετικά με το μελλοντικό επίπεδο ζήτησης των προϊόντων τους (Keynes, 1936, σ. 60). Συνεπώς, ο όγκος της απασχόλησης δεν δίνεται από το σημείο τομής των καμπυλών προσφοράς και ζήτησης εργασίας αλλά από το σημείο τομής της καμπύλης *συνολικής προσφοράς προϊόντος* με την καμπύλη της *προσδοκώμενης συνολικής ζήτησης προϊόντος*. Μια εκ των πραγμάτων συμπεκνωμένη εκδοχή της θεωρίας θα περιλάμβανε τα εξής: (α) όταν αυξάνεται η απασχόληση αυξάνεται το πραγματικό εισόδημα καθώς και το προϊόν, (β) η αύξηση του εισοδήματος προκαλεί αύξηση της κατανάλωσης, (γ) η αύξηση της κατανάλωσης δεν είναι ισόποση της αύξησης του εισοδήματος διότι τμήμα του αποταμιεύεται, (δ) επομένως, για να δικαιολογηθεί ο όγκος της απασχόλησης πρέπει να υπάρξει ένα ποσό επένδυσης ικανό να απορροφήσει το πλεόνασμα του προϊόντος. Όσο μεγαλύτερη είναι η αποταμίευση τόσο υψηλότερη πρέπει να είναι και η επένδυση και αντίστροφα. Πλήρη απασχόληση έχουμε

στο σημείο (ενεργού) ζήτησης που το άθροισμα της τρέχουσας επένδυσης με την τρέχουσα κατανάλωση ισούται με το εισόδημα. Συμπερασματικά, ο όγκος της απασχόλησης εξαρτάται από την κατανάλωση και τις επενδύσεις. Σε αυτό το πλαίσιο, η νεοκλασική άποψη ότι η πλήρης απασχόληση επιτυγχάνεται μέσω μεταβολών των σχετικών τιμών των παραγωγικών συντελεστών χάνει κάθε νόημα (Scrapanti / Zamagni 2004, σ. 101). Η πλήρης απασχόληση και το ποσοστό ανεργίας δεν εξαρτώνται από ενδογενείς σχέσεις στην αγορά εργασίας αλλά από την αλληλεπίδραση όλων των βασικών μεγεθών της οικονομίας και σε περιόδους ύφεσης η καταπολέμηση της ανεργίας δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί μέσα από τη μείωση των μισθών. Μια τέτοια πολιτική όχι μόνο δεν θα λύσει το πρόβλημα, αλλά υπάρχει πιθανότητα να το ενισχύσει ακόμα περισσότερο.

Η παραπάνω περιγραφή έχει ως συνέπεια να αντιστραφεί το βέλος της αιτιότητας των οικονομικών εξελίξεων που περιέγραφε η νεοκλασική προσέγγιση. Στο κενύσιανό υπόδειγμα, κινητήριος δύναμη της οικονομίας είναι η συνολική ζήτηση που καθορίζει την παραγωγή, η οποία με τη σειρά της καθορίζει την απασχόληση. Τέλος, το επίπεδο της απασχόλησης προσδιορίζει τον μισθό και όχι το αντίστροφο. Δηλαδή, στο κενύσιανό υπόδειγμα η αιτιότητα αποκτά την παρακάτω μορφή: συνολική ζήτηση → προϊόν → όγκος απασχόλησης → επίπεδο μισθού.

Η νεοκλασική σύνθεση, η μονεταριστική αντεπανάσταση, το φυσικό ποσοστό ανεργίας και το NAIRU

Το στοιχείο που εισήγαγε ο Friedman στη συζήτηση αφορά την έννοια του «φυσικού ποσοστού ανεργίας», που οφείλεται κυρίως σε θεσμούς της αγοράς εργασίας που εμποδίζουν την ευελιξία των πραγματικών μισθών (Friedman, 1968, σ. 10). Θεσμοί, όπως οι συλλογικές συμβάσεις, ο κατώτατος μισθός και η δραστηριότητα των συνδικάτων, μειώνουν σημαντικά την ευελιξία των μισθών με αποτέλεσμα την αύξηση του ποσοστού ανεργίας (Friedman 1976, σ. 273). Το κύριο, ωστόσο, πρόβλημα με τη μονεταριστική προσέγγιση ήταν ότι επανέφερε τη νεοκλασική ανάλυση χωρίς να λύσει κανένα από τα προβλήματά της. Επιπρόσθετα, δεν φάνταζε πολύ πειστικό ότι τα ποσοστά ανεργίας κοντά στο 8% ή 10% είναι «φυσικά».

Την απάντηση σε αυτά τα ζητήματα έδωσαν οι προσεγγίσεις του μοντέλου NAIRU (Non Accelerating Inflation Rate of Unemployment) που εμφανίστηκαν στις αρχές της δεκαετίας του '90. Η κεντρική ιδέα των μοντέλων NAIRU είναι ότι η αγορά εργασίας χωρίζεται σε δύο βασικούς παίκτες: τους εργαζόμενους που αποφασίζουν για το ύψος του μισθού και τις επιχειρήσεις που καθορίζουν την τιμή του προϊόντος. Οι ονομαστικοί μισθοί διαμορφώνονται μέσα από μια διαδικασία διαπραγμάτευσης εργαζομένων-εργοδοτών. Η οικονομία θα χαρακτηρίζεται

πάντα από ένα ποσοστό ανεργίας, το οποίο είναι στη φύση του νεοκλασική ανεργία, δηλαδή οφείλεται στην καθιέρωση ενός πραγματικού μισθού υψηλότερου από τον μισθό ισορροπίας. Επιπρόσθετα, στα πλαίσια της ανάλυσης του NAIRU η ανεργία κατέχει ειδική θέση διότι εκτός από το αποτέλεσμα της διαδικασίας καθορισμού των μισθών είναι και ο μηχανισμός που διασφαλίζει την ισότητα των διεκδικήσεων κεφαλαίου και εργασίας (Layard / Nickell / Jackman 1991, σ. 12-14).

Επιπλέον, οι άνεργοι παίζουν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση του ύψους του NAIRU. Η ένταση με την οποία αναζητούν εργασία επηρεάζει τις μισθολογικές διεκδικήσεις των εργαζομένων. Εάν οι άνεργοι είναι επαρκώς «ενεργητικοί», τότε οι μισθολογικές διεκδικήσεις των συνδικάτων είναι χαμηλότερες και το επίπεδο της ανεργίας μικρότερο. Κατά συνέπεια, ένας τρόπος να μειωθεί η ανεργία είναι να καταπολεμηθούν οι αιτίες που «παθητικοποιούν» τον άνεργο: τα επιδόματα ανεργίας πρέπει να περιοριστούν σε ύψος και διάρκεια, οι πολιτικές σύζευξης της προσφοράς και ζήτησης εργασίας πρέπει να ενισχυθούν, οι εργασιακές σχέσεις να γίνουν περισσότερο ευέλικτες κ.ο.κ. (Layard / Nickell / Jackman 1991, σ. 61-74).

Στο πρακτικό επίπεδο της πολιτικής απασχόλησης, τα μοντέλα NAIRU κυριάρχησαν απόλυτα και ως προς την ανάλυση και ως προς τις πολιτικές προτάσεις. Όπως σχολιάζει η Καραμεσίνη (2005, σ. 95-98), το NAIRU έδωσε τη δυνατότητα συνάντησης δύο διακριτών, όχι όμως καθολικά αντιπαραθετικών παραδειγμάτων: των νεοκενύσιανών προσεγγίσεων και των μονεταριστικών. Κοινό τους στοιχείο είναι η αποδοχή ότι η ανεργία οφείλεται στις ακαμψίες της αγοράς εργασίας, συνεπώς η πολιτική αντιμετώπισης της ανεργίας είναι μια διαρθρωτική πολιτική. Η μαθηματική μορφή του NAIRU απέδιδε έναν τεχνοκρατικό-«αντικειμενικό» τόνο ενώ η ασάφεια και τα ποικίλα αποτελέσματα των διαφορετικών εκδοχών του λειτουργούσαν ως προτέρημα παρά ως μειονέκτημα.

Η σχέση της οικονομικής θεωρίας με την οικονομική πολιτική

Για τις περισσότερες χώρες του βιομηχανικά ανεπτυγμένου κόσμου η κρίση του '73 αποτέλεσε τη θρυαλλίδα για την επιτάχυνση των οικονομικών διαδικασιών που είχαν εγκαινιαστεί αρκετά νωρίτερα. Βέβαια, οι αιτίες της αλλαγής παραδείγματος που ακολούθησε δεν ήταν μόνο θεωρητικές. Όπως σχολιάζει ο Hobsbawm (1994, σ. 409-410), «[η] σύγκρουση των κενύσιανών με τους νεοφιλελεύθερους οικονομολόγους δεν ήταν ούτε μια τεχνική αντιπαράθεση ανάμεσα σε επαγγελματίες οικονομολόγους, ούτε μια αναζήτηση να βρεθούν λύσεις για τα πειστικά οικονομικά προβλήματα της εποχής. Ήταν ένας πόλεμος ανάμεσα σε ασύμβατες ιδεολογίες στον οποίο και οι δύο πλευρές επιστράτευαν οικονομικά επιχειρήματα. Οι οι-

κοινομολόγοι, και των δύο πλευρών, εκλογίκευσαν μια ιδεολογική δέσμευση σε μια a priori οπτική για την ανθρωπινή κοινωνία».

Σε ποιο βαθμό, όμως, η οικονομική θεωρητική αντιπαράθεση έπαιξε ρόλο; Οι θεωρητικές εξελίξεις επηρέασαν την πολιτική, όχι τόσο μέσα από τα άμεσα μέτρα που προωθήθηκαν, αλλά μέσα από τις *πολιτικές προδιαθέσεις* που δημιούργησαν. Η οικονομική πολιτική παραμένει *πολιτική*, δηλαδή υπόκειται σε πιέσεις, συγκρούσεις, συμβιβασμούς κ.ο.κ., ζητήματα που η οικονομική θεωρία αντιμετωπίζει ως «εξωγενείς μεταβλητές». Αυτό όμως που προκαλείται από μια θεωρητική μετατόπιση είναι η μεταβολή του τρόπου με τον οποίο ορίζεται το πρόβλημα, κίνηση που με τη σειρά της προκαταβάλλει τον χαρακτήρα της λύσης του (Breslau 1997, σ. 872).

Σε ό,τι αφορά την απασχόληση και την ανεργία, οι αλλαγές παραδειγμάτων, σηματοδότησαν σημαντικές μετατοπίσεις εννοιών από τον σκληρό πυρήνα της θεωρίας στην περιφέρεια και το αντίστροφο (υπό την έννοια του Lakatos 1978). Πεδίο της αναμέτρησης έγινε η θέση του κόστους εργασίας. Η κεϋνσιανή ανάλυση τοποθέτησε το κόστος εργασίας στην «περιφέρεια» της θεωρίας. Στο κεϋνσιανό σύμπαν, το ύψος του μισθού είναι το αποτέλεσμα των αιτιακών σχέσεων που διέπουν την οικονομία, όχι το σημείο εκκίνησης τους. Αντίθετα, η μονεταριστική επανάσταση επανατοποθέτησε το κόστος εργασίας στον σκληρό πυρήνα της θεωρίας. Η ευελιξία των μισθών και της αγοράς εργασίας προκύπτει ως αντικειμενική αναγκαιότητα, δεν αποτελεί μόνο πολιτικό αίτημα των επιχειρήσεων αλλά επιστημονική προϋπόθεση της ευημερίας. Αυτή η μετατόπιση είναι αυστηρά θεωρητική, είχε όμως συντριπτικές πολιτικές και ιδεολογικές συνέπειες. Οι προτάσεις της νέας οικονομικής ορθοδοξίας που διαδέχτηκε τον κεϋνσιανισμό υποδείκνυαν ότι το «κοινωνικό συμφέρον» ταυτίζεται με τους χαμηλότερους μισθούς και την αποδυνάμωση του κοινωνικού κράτους. Υπ' αυτή την έννοια, οι θεωρητικές μετατοπίσεις των αρχών της δεκαετίας του '70, σε συνδυασμό με την ανάδυση και την κυριαρχία των προσεγγίσεων του NAIRU, δημιούργησαν μια διανοητική και πολιτική προδιάθεση για το πώς θα αντιμετωπιστεί το πρόβλημα της ανεργίας. Πρότειναν μια πολιτική ατζέντα.

Αυτή η πολιτική ατζέντα δεν προέκυψε αυτόματα ως συνέπεια των θεωρητικών μετατοπίσεων, οι εξελίξεις όμως στη θεωρία ήταν καθοριστικές. Οι οικονομικές θεωρίες μπορούν να αντιμετωπιστούν ως συστήματα λόγου (discourse), τα οποία ενεργοποιούν *πρακτικές* (Foucault 1987, σ. 64). Αυτές οι πρακτικές, δεν παράγονται αυτόματα από την οικονομική θεωρία, συνεπώς δεν μπορούν να αναχθούν απευθείας σε αυτήν. Είναι περισσότερο *ρυθμισμένοι τρόποι ενεργοποίησης των δυνατοτήτων της* (Foucault 1987, σ. 109). Παραφράζοντας τον Φουκώ, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι η ανάδυση και υιοθέτηση διαφορετικών οι-

κονομικών θεωριών δεν είναι αποκομμένη από «τις προτιμήσεις και τις αυταπάτες» μιας κοινωνικής τάξης, αλλά την ίδια στιγμή αυτές οι θεωρίες δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν απλά ως ιδεολογικοί μηχανισμοί εγκαθίδρυσης της εξουσίας αυτής της τάξης. Ωστόσο, αυτοί οι ρυθμισμένοι τρόποι ενεργοποίησης του λόγου, μολονότι παραμένουν ως έναν βαθμό ανοικτοί, είναι οριοθετημένοι. Ο πολιτικός, κοινωνικός και επιστημονικός χώρος των θεωριών δεν ήταν –ποτέ δεν είναι– ουδέτερος. Οι δυνατότητες διαφορετικών ερμηνειών παραμένουν μεγάλες, αλλά ο χώρος είναι οριοθετημένος. Δεν ειπώθηκε ότι μπορούσε να ειπωθεί, αλλά δεν θα μπορούσε να ειπωθεί το οτιδήποτε.

Πού βρισκόμαστε σήμερα;

Σήμερα, παρά την ένταση και την έκταση της οικονομικής κρίσης, η οικονομική πολιτική, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά την απασχόληση, παραμένει προσκολλημένη στην υφιστάμενη οικονομική ορθοδοξία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι ανακοινώσεις του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου για την απασχόληση και την ανεργία. Υπάρχει ένα πείραμα που μπορεί να κάνει οποιοσδήποτε. Ας επιλέξει στην τύχη μια ανακοίνωση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου με θέμα την ανεργία και την απασχόληση της περιόδου 2009-2013 και ας τη συγκρίνει με μία αντίστοιχη απόφαση της περιόδου 1994-2008. Εάν αφαιρέσουμε τα εισαγωγικά σχόλια, καλύψουμε τις ημερομηνίες και αφήσουμε μόνο τις προτάσεις πολιτικής, είναι σχεδόν αδύνατο να αποφανθεί ποια απόφαση αφορά μια περίοδο χαμηλής ανεργίας και ποια αφορά το σήμερα. Τα κείμενα και οι προτάσεις είναι οι ίδιες.

Εάν όμως θέλουμε να αντιμετωπίσουμε το πρόβλημα της ανεργίας, εάν αποδεχτούμε ότι δεν υπάρχει οικονομία που να θεωρείται σταθεροποιημένη με ποσοστό ανεργίας κοντά στο 30%, τότε πρέπει να ξαναδούμε τις προτάσεις πολιτικής εκείνων των θεωριών που αναπτύχθηκαν με σκοπό την αντιμετώπιση κρίσεων. Δεν είναι ανάγκη να επιστρέψουμε πίσω στο 1936 και στον Keynes, αλλά, ο Μίνσκι θα ήταν μια καλή αρχή.

Σήμερα, απαιτείται η δημιουργία μιας κιβωτού απασχόλησης που θα αποκλιμακώσει άμεσα το ποσοστό ανεργίας έως ότου αρχίσουν να αποδίδουν οι επενδύσεις, που θα δώσει ώθηση στη ζήτηση που και αυτή ευνοεί τις επενδύσεις. Μία κιβωτός απασχόλησης που θα δημιουργήσει δουλειές χρήσιμες για την κοινωνία, προωθητικές για την οικονομία και δημιουργικές για τους ίδιους τους ανέργους. Η οικονομική λογική είναι απλή: η αύξηση της απασχόλησης θα προκαλέσει αύξηση του εισοδήματος, που θα προκαλέσει αύξηση της ζήτησης, που θα προκαλέσει αύξηση της παραγωγής, που θα προκαλέσει αύξηση της απασχόλησης κ.ο.κ. Με άλλα λόγια, να πάμε από την απασχόληση στην ανάπτυξη και όχι το αντίθετο. Ο μόνος τρόπος να σπάσουμε τον φαύλο κύκλο της ύφεσης-ανεργίας είναι να

προκαλέσουμε μια τρομακτική, πλην όμως καλοδεχούμενη ένεση απασχόλησης. Σε αυτό το πλαίσιο, η ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας δεν αντιμετωπίζει μόνο τις κοινωνικές συνέπειες της ύφεσης, μπορεί να είναι κάτι πολύ περισσότερο: η διέξοδος από την ύφεση καθαυτή. Το λέει η θεωρία!

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- D. Berslau, «The Political Power of Research Methods: Knowledge Regimes in U.S. Labor-market Policy», *Theory and Society* 26 (1997), σ. 869-902.
- M. Foucault, *Η αρχαιολογία της γνώσης* (α' έκδ. στα γαλλικά 1969), Εξάντας, Αθήνα 1987.
- M. Foucault, «Politics and the Study of Discourse», στο Burchell Graham / Gordon Colin / Miller Peter, *The Foucault Effect. Studies in Governmentality*, The University of Chicago Press, 1991.
- M. Friedman, «The Role of Monetary Policy», *The American Economic Review* 58/1 (1968), σ. 1-17.

- M. Friedman, «Inflation and Unemployment», Nobel Memorial Lecture, 13.12.1976.
- E. Hobsbawm, *Age of Extremes. The Short Twentieth Century 1914-1991*, Michael Joseph Publications, 1994.
- M. Καραμεσίνη, «Η πολιτική απασχόλησης ως πεδίο συνάντησης της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής», στο Μαρία Καραμεσίνη / Γιάννης Κουζής (επιμ.), *Η πολιτική απασχόλησης ως πεδίο συνάντησης της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής*, ΚΕΚΠΟΚΟΠ, Αθήνα 2005.
- J. M. Keynes, *The General Theory of Employment, Interest and Money*, BN Publishing, 2008 [1936].
- I. Lakatos, *The Methodology of Scientific Research Programmes*, Syndicate of the Press of the University of Cambridge, 1978.
- R. Layard / S. Nickel / R. Jackman, *Unemployment: Macroeconomic Performance and the Labour Market*, Oxford University Press, 1991.
- A. C. Pigou, *The Theory of Unemployment*, Frank Cass & Co. Ltd, 1968 [1933].
- E. Screpanti / S. Zamagni, *Η ιστορία της οικονομικής σκέψης*, Β', Τυπωθήτω-Γ. Δαρδανός, Αθήνα 2004.

